

DE BARGALLONS I CORRELONS

Ignasi Mª MUNTANER

ELS BARGALLONS

Bargallons o margallons?

Una tendència molt estesa per referir-se a la petita palmera autòctona, de nom científic *Chamaerops humilis*, que té el seu límit més septentrional d'expansió espontània al massís de Garraf, és dir-ne 'margalló'. I si algú gosa dir-ne, tal com penso jo que hauria de ser, 'bargalló', sempre surt el llest de torn que assegura, amb ridícula suficiència -i ho dic perquè m'hi he trobat moltes vegades-: "Es diu *margalló*..., no *bargalló*!". En canvi tothom accepta la paraula *bargalló* com a antropònim, i des de l'antroponímia ha arribat també a la toponímia, de manera que són molts, per exemple, almenys al Penedès, els masos dits mas Bargalló.

La primera cosa a fer per a aclarir si cal dir *bargalló* o *margalló*, és, evidentment, mirar el diccionari Fabra, i, en contra del que suposen els savis que he esmentat més amunt, la paraula *bargalló* hi figura com a paraula admesa i, per tant, perfectament correcta dintre de la llengua estàndard. Encara que, també, si no hi fos, això no significaria res, perquè tots sabem prou bé que en el diccionari Fabra no hi ha totes les paraules catalanes correctes: altres que no hi són són perfectament usables i no poden ser blasmades per ningú.

El que passa és que quan Fabra va introduir en el seu diccionari el mot *bargalló* el va anotar com a "m. Margalló". Aquesta anotació pot induir persones que no saben com s'ha de manejar el diccionari, a creure que la forma bona és la de *margalló* i que *bargalló* és una forma secundària, fins i tot, pensen, poc recomanable. En aquest parany han caigut pràcticament tots els botànics i com que en els llocs on aquesta palmera no creix en forma salvatge, que és tot Catalunya del Penedès per amunt, els que usen aquesta paraula l'han apresada als llibres, hi ha una majoria de catalans que creu que ha de dir *margalló* i no *bargalló*.

Remetre de *bargalló* a *margalló* ho fan, a més del Fabra, i segurament seguint-ne l'exemple, el diccionari de 1995 de l'IEC, el Gran Diccionari publicat el 1998 per l'Enciclopèdia Catalana -com també, lògicament, la mateixa GEC-, i entre els botànics Masclans¹ i segurament altres.

En canvi, el diccionari Alcover prefereix el procés invers. A la paraula *margalló* diu "MARGALLÓ m.: V. BARGALLÓ". I l'explicació que fa del mot *bargalló* és: "BARGALLÓ (amb ses variants MARGALLÓ i GARBALLÓ) m. I. Planta palmàcia: *Chamaerops humilis*; cast. *palmito*, *margallón*. És una palmera..." etc. Joan Coromines, en el seu diccionari etimològic, que esmenta *bargalló* remet a *barballo*². Si ho fa és perquè intenta relacionar la seva etimologia amb la de la planta dita *barballó*, que és el "nom comarcal de l'espígol al nord-est de Catalunya".

¹ Francesc MASCLANS: *Els noms de les plantes als Països Catalans*, Granollers-Barcelona (Montblanc-Martín) 1981, p 47

² DECLC vol. I, p. 650, c. 1, l. 51

Àrees lingüístiques

Sembla doncs clar que *bargalló* i *margalló* són dues variants de la mateixa paraula i, d'acord amb la informació proporcionada tant per Alcover com per Coromines, són dues variants usades en territoris diferents dels països de parla catalana.

Segons l'Alcover, *bargalló* és diu a Tarragona, Tortosa, Ulldecona, València, i podria haver-hi afegit -ja se sap que les referències d'Alcover no són exhaustives i que depèn del que li comunicaven els seus corresponents- també al Penedès, fet, aquest últim, del qual puc donar testimoni personal. Pel que fa a *margalló* es diu a Reus, Ulldecona, Castelló, Lluçena, València, Gandia i Pego.

Coromines diu³ que "en el Nord persisteix la forma amb inicial *b-*: *bargalló* sentit a Benifallet per a una palma que en fan cabassos als marges de l'Ebre i ben coneguda aquesta forma a Tortosa (*BDC* III, 87; Vergés i Paulí, *Espurnes de la Llar* v, 36)". I segueix: "Des d'allí cap al Sud ha preponderat, ja des d'antic, una forma amb assimilació nasal *margalló*, que ja fou la usada c. 1500 per l'autor valencià del *Somni de Joan Joan* i que tinc sentida a la Serra de la Calderona i a molts altres pobles del Regne, ja "*margallons*: palma *agrestis*" el 1575, en Onofre Pou, p. 50".

Pel que fa a les Illes, per a designar el *bargalló* es fa servir la paraula *garbaió*,⁴ metàtesi ièstica de la paraula usada al Principat.

És a dir, i com a resum, el nom d'aquesta planta al Principat i a les Illes és la de *bargalló* -en aquest segon cas amb una variant metatètica-, al País Valencià la de *margalló* i hi ha una zona de transició a la part sud del Principat en què es fan servir ambdues formes.

Evolució històrica

Diacrònicament, Coromines assegura que "totes les dades més antigues coincideixen a presentar la inicial *b-* i no *m-*".⁵ I en un altre lloc anota el fet que "*bargallons* s'hagi convertit modernament en *margallons*".⁶

Respecte a aquestes "dades antigues", Alcover, i també Coromines -que no sembla disposar de gaires més fonts que Alcover-, documenten *bargalló* en el segle XIII en un vocabulari atribuït a Ramon Martí,⁷ en l'inici del segle XIV a la *Crònica* del rei Jaume I de fra Pere Marsili, en una traducció catalana del segle XIV d'un llibre medicinal àrab, *Libre de les medicines particulars*, i en el XV en una cançó de Nadal.

Margalló, segons Coromines,⁸ està documentat vers 1500 al *Somni de Joan Joan*, en 1575 a Onofre Pou i, ja posteriorment, a Sanelo (s. XVIII-XIX), Torres Fornés (s. XIX-XX), Blasco Ibáñez (s. XX), Gadea (s. XX), Porcar (s. XX).

Resumint, el nom primitiu del *Chamaerops humilis* va ser el de *bargalló*, nom que en la seva propagació cap al sud es va convertir en *margalló*, per haver sofert, diu Coromines, una "assimilació fonètica *b-ns* > *m-ns*", produïda, segons ell, per la seva "amargor... i la influència del conegut nom de planta *margall*",⁹ i actualment *bargalló* es diu, a grans trets, a Catalunya i les Illes i *margalló* a València.

³ DECLC vol. I, p. 637, c. 1, l. 1

⁴ Segons Alcover *garbaió* a Mallorca i *garbó* o *garbó* a Menorca. Segons Coromines (DECLC vol. I, p. 637, l. 30), citant el Butlletí de Dialectologia Catalana, "la forma de Mallorca i Menorca... és *bargayó*".

⁵ DECLC vol. I, p. 637, c. 1, l. 23.

⁶ DECLC vol. 5, p. 486, c. 2, l. 30.

⁷ DECLC vol. I, p. 636, c. 2, l. 50.

⁸ DECLC vol. I, p. 638, c. 1, l. 39 ss.

⁹ DECLC vol. I, p. 637, c. 1, l. 25.

Bargalló / Margalló com a antropònims

Ve a corroborar que el nom usual d'aquesta planta a Catalunya és, si no hagué patit les perturbacions degudes a influències cultes, *bargalló* i no *margalló*, l'estadística de les freqüències amb què aquestes dues paraules són usades com a cognom al Principat. Segons l'IDESCAT (Institut d'Estadística de Catalunya) es diuen *Bargalló* o *Margalló* 2.363 catalans. Són 2.232 els que tenen *Bargalló* com a primer o segon cognom, el 94,46 % del total,¹⁰ i només són 131, el 5,54 %, els que es diuen *Margalló*.

La diferència és notable i instructiva. I encara no és segur que en aquells que es diuen *Margalló* el seu cognom faci referència al *Chamaerops humilis*, perquè també podria ser que es tractés d'un diminutiu de la planta *margall*, el *Lolium perenne*.

Conclusió pràctica

En contra de la creença, àmpliament difosa a Catalunya, que la paraula per a designar el *Chamaerops humilis* és *margalló*, creença derivada de la decisió de Fabra de posar en el seu diccionari *margalló* com a primera accepció, i de remetre-hi la paraula *bargalló*, en el Principat l'única forma recomanable per anomenar l'esmentada palmera és la de *bargalló*. La forma *margalló* és la pròpia i recomanable del País Valencià. Insistir a parlar de *margallons* a Catalunya és, per posar un exemple, una pràctica tan exòtica com entestar-se a dir *al·lots* els adolescents del Principat en comptes de *nois*, o *nois* als de les Illes en comptes d'*al·lots*. Tant *al·lots* com *nois* són paraules perfectament catalanes, però cada una s'ha de fer servir en la seva àrea pròpia. De la mateixa manera cal dir a Catalunya *bargalló* i a València *margalló*. A Catalunya, *margalló* és un mot fora de lloc

ELS CORRELONS

Noció de *correló*

Igual com la paraula *bargalló*, la paraula *correló* és un mot del sud català. Cert que com a diminutiu de corral es fa servir a tot Catalunya, però al sud del Principat té, també, un altre significat específic, el de 'carrer curt i estret', i amb aquest sentit és el component genèric de molts topònims. És a dir, igual com es diu el *carrer tal*, del Penedès a l'Ebre també es diu el *correló tal*. La meua intenció no és descobrir aquest significat, ja recollit en el diccionari Alcover i acceptat pel diccionari de l'Institut de 1995, sinó intentar argumentar que la grafia correcta d'aquesta paraula no és *corraló* sinó *correló*.

Començaré per una petita precisió respecte al significat de *correló*. El diccionari de l'IEC diu: "**corraló** m. Atzucac". I d'atzucac es diu: "**atzucac** m. Carreró sense sortida". És a dir, el diccionari suposa que '*corraló*' és un 'carrer curt, estret i sense sortida'. I això no és pas veritat. A tot el Penedès un *correló* és, certament, un carrer curt i estret, però l'ús popular no afegeix a aquesta definició cap altra condició.

D'altra manera, un *correló* és un *correló* tant si té sortida com si no la té, i el primer d'aquests dos casos acostuma a ser el més freqüent. En puc donar un exemple, fins i tot anecdòtic. A Canyelles (al Garraf, és a dir al Penedès) hi ha un carreró amb un extrem tancat que té el nom, popular però acceptat en el nomenclàtor oficial, de carrer *Que no Passa*, i a prop d'ell hi ha un altre carrer amb el nom, també oficial, de *Correló* -escrit així, amb 'e'- que és un carrer curt i

¹⁰ Tal com es podia suposar, la freqüència del cognom *Bargalló* és molt més gran en les terres del sud del Principat en les quals el *bargalló* és una planta espontània. Deixant de banda el Barcelonès, i en la seva àrea d'influència el Baix Llobregat i el Vallès, amb una població d'al·luvió, trobem 351 incidències del cognom *Bargalló* al Baix Camp, 183 a la Ribera d'Ebre, 142 al Priorat, 124 a l'Alt Penedès i 119 al Tarragonès. En canvi entre totes les comarques pirinenques només el trobem en 32 casos.

estret però amb sortida pels dos extrems. I en podria donar molts altres exemples. És a dir, un *correló* pot ser en alguns casos un 'atzucac', però no ho és necessàriament. Així és com ho defineix el diccionari Alcover, que diu de '*corraló*' que és o bé un 'corral petit' o bé un 'carrer curt i estret', sense esmentar per a res que tingui o no tingui sortida.

Pel que fa a l'àrea territorial d'ús de la paraula *correló*, el DCVB el cita com a propi del Baix Llobregat (S. Feliu de Llobregat), de l'Alt Camp (Valls) i del Baix Camp (Duesaigües). I també diu que surt en unes notes barcelonines dels anys 1804-1820. A més d'aquests llocs, l'he sentit fer servir correntment a poblacions de les tres comarques penedesenques: a Sitges, a Ribes, a Canyelles, a Vilafranca i a Santa Oliva. Per tant, es tractaria d'una paraula pròpia d'un territori que va, almenys, des del Barcelonès fins al Camp de Tarragona.

Grafia de *correló*

Si passem a la seva grafia, ja he dit abans que penso que ha de ser la de *correló*, amb una 'e' a la segona vocal. La raó és la següent, *correló* no ve de *corral* sinó de *carrer*, és un '*carreró*'. I el pas de *carreró* a *correló* s'ha produït amb dues dissimilacions successives.

En primer lloc, la concurrència dels dos sons vibrants iguals i pròxims, la *-rr-* i la *-r-*, han produït una dissimilació del segon d'ells que s'ha convertit en *-l-*. *Carreró* ha passat a ser *carreló*. És el mateix canvi que s'ha produït en una paraula que hi està emparentada, *carrerada* es diu popularment *carrelada*. Joan Veny m'ha indicat una altra paraula en què s'ha produït un fenomen similar: a Santanyí d'una *barrera* en diuen una *barrela*.

Transformat *carreró* en *carreló*, encara queden en aquesta paraula dos sons pròxims idèntics: les dues vocals neutres escrites respectivament *-a-* i *-e-*. I llavors, en la primera d'elles es va produir un altre canvi dissimilatori per facilitar-ne la pronunciació: la *-a-* es va convertir en *-o-*. És a dir un *carreló* va passar a ser un *correló*, transformació afavorida per l'existència de la paraula homòfona *corraló*, diminutiu de *corral*.

Si, doncs, com penso, aquestes han estat les mutacions sofertes per la paraula *carreró*, hi ha una vocal, la *-e-*, que no ha sofert cap canvi, i que, per tant, s'ha de continuar escrivint *-e-*: un carrer curt i estret és un *correló*, no un *corraló*.

Resum

Correló no ve de *corral* sinó de *carrer*, i per tant, els *correlons* del Penedès i d'altres comarques s'han d'escriure *correlons* i no *corralons*. El DCVB, que distingeix molt bé el dos significats de "*corraló*", el de *corral petit* i el de *carrer curt i estret*, els escriu, però, amb una mateixa grafia. Crec que s'hauria de corregir aquest punt: el primer significat s'ha d'escriure *corraló* i el segon *correló*.

DICCIONARI DE LLOCS IMAGINARIS DELS PAÏSOS CATALANS

L'escriptor nord-català Joan-Lluís Lluís acaba de publicar un *Diccionari de llocs imaginaris dels Països Catalans* (Ed. La Magrana). L'escriptor ha recopilat durant tres anys noms de lloc de tot arreu del país apareguts en les obres literàries. El més antic és d'un text del segle XV del monjo Francesc de la Via, que recrea un monestir d'Avall Jau i un monestir de Sant Belluguet. D'altra banda, l'autor més prolífic en la invenció de llocs ficticis és Jaume Fuster, amb vint-i-un. Aquest diccionari descriu, de la A a la Z, 627 llocs imaginaris però situats geogràficament al territori dels Països Catalans.

